

ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ:
НАУКОВІ ЗАПИСКИ

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК: 373.016:811.161.2:373.091.4Юшук(045)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.13857373>

Погляди Івана Ющука на ієрархічну будову курсу української мови в школі

Шкріба Сабіна Олександрівна

здобувач освітньо-наукового рівня вищої освіти спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, Україна, м. Мукачеве, Мукачівський державний університет, вул. Ужгородська, 26, ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3754-1700>

Прийнято: 19. 09.2024| Опубліковано: 29.09.2024

***Анотація.** У статті висвітлено погляди видатного мовознавця й педагога І. Ющука на ієрархічну будову курсу української мови в школі. Зазначено завдання шкільного курсу української мови й напрями їхньої реалізації. Детально проаналізовано програми для середньої загальноосвітньої школи для 5 – 11 класів, розроблені І. Ющуком. Коротко охарактеризовано особливості вивчення української мови в межах кожного року навчання.*

Наголошено, що мовознавець мав власне бачення на викладання пропедевтичного курсу української мови. Висвітлено авторську послідовність вивчення мовознавчих розділів у п'ятому класі.

Окреслено й детально проаналізовано особливості вивчення української мови в шостому класі. Наголошено, що найбільшу кількість годин відведено на морфологію та правопис. Уточнено, що шестикласники активно вивчають іменні частини мови й особливості правопису слів, що до них належать.

ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ: НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Зазначено, що центральною темою української мови в сьомому класі є дієслово та його п'ять форм. Підкреслено, що семикласники повинні навчитися безпомилково знаходити дієслівні форми в реченні, правильно утворювати й уживати їх.

Висвітлено особливості вивчення української мови у 8 та 9 класах. Наголошено, що впродовж цих двох років учні поглиблено вивчають синтаксис простого, простого ускладненого та складного речень. Підкреслено, що курс української мови в 10 та 11 класах зосереджений на закріпленні матеріалу, вивченого впродовж попередніх років.

Зазначено, що десятикласники повторюють вивчений матеріал із лексикології, фразеології та практичної риторики, опісля – вивчений матеріал із орфоенії. Наприкінці року учні повторюють відомості з морфології. Наголошено, що вивчення української мови в десятому класі закінчується опрацюванням тем практичної риторики.

Зазначено, що впродовж останнього року навчання учні усувають прогалини в знаннях і вдосконалюють культуру мовлення. Вони пригадують відомості з практичної риторики, повторюють вивчене з морфології, синтаксису й пунктуації.

Підкреслено, що підґрунтям системи лінгводидактичних поглядів мовознавця є психологічні особливості розвитку школяра. Наголошено, що ключову роль в авторській будові курсу відіграє системний підхід, строга логічна послідовність, постійна активізація розумової діяльності учнів і прищеплення їм навичок самоосвіти.

Ключові слова: *І. Ющук, мовознавець, педагог, українська мова, лінгводидактика, програми для середньої загальноосвітньої школи, будова шкільного курсу української мови.*

Ivan Yushchuk's views on the hierarchical structure of the Ukrainian language course at school

Shkriba Sabina

post graduate student 011 Educational, pedagogical sciences major, Ukraine, Mukachevo, Mukachevo State University, vul. Uzhhorodska, 26 ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3754-1700>

Abstract. *The article highlights the views of the outstanding linguist and teacher I. Yushchuk on the hierarchical structure of the Ukrainian language course at school. The tasks of the Ukrainian language school course and directions for their implementation are indicated. The programs for secondary comprehensive schools for grades 5-11, developed by I. Yushchuk, are analyzed in detail. The peculiarities of studying the Ukrainian language within each year of study are briefly described.*

It is emphasized that the linguist had his own vision for teaching the propaedeutic course of the Ukrainian language. The author's sequence of studying linguistic sections in the fifth grade is highlighted.

The peculiarities of studying the Ukrainian language in the sixth grade are outlined and analyzed in detail. It is emphasized that the largest number of hours is devoted to morphology and spelling. It has been clarified that the sixth graders actively study the nominal parts of speech and the peculiarities of the spelling of the words that belong to them.

It is noted that the central topic of the Ukrainian language in the seventh grade is the verb and its five forms. It is emphasized that seventh-graders must learn to find verb forms in a sentence correctly, form and use them correctly.

The peculiarities of studying the Ukrainian language in the 8th and 9th grades are highlighted. It is emphasized that during these two years, students study in depth the syntax of simple, simple complex and complex sentences. It is emphasized that the

Ukrainian language course in the 10th and 11th grades is focused on the consolidated material studied during the previous years.

It is noted that the tenth-graders repeat the studied material from lexicology and phraseology and practical rhetoric, then - the studied material from orthoepy. At the end of the year, students repeat information on morphology. It is emphasized that the study of the Ukrainian language in the tenth grade ends with the study of the topics of practical rhetoric.

It is emphasized that during the last year of study, students eliminate gaps in knowledge and improve speech culture. They recall information from practical rhetoric, repeat what they learned from morphology, syntax, and punctuation.

It is noted that the basis of the system of linguistic didactic views of the linguist is the psychological features of the student's development. It is emphasized that a key role in the author's structure of the course is played by a systematic approach, a strict logical sequence, constant activation of students' mental activity and instilling in them a high level of self-education.

Keywords: *I. Yushchuk, linguist, pedagogue, Ukrainian language, language didactics, programs for secondary comprehensive schools, structure of the Ukrainian language school course.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями (Вступ). Українська мова посідає одне з першорядних місць серед переліку дисциплін, які вивчають у школі. Її розглядають у трьох аспектах: як навчальну дисципліну, засіб спілкування та навчання. Значущість рідної мови в житті людини неможливо переоцінити. Вивчаючи її, молоде покоління активно пізнає світ, адаптовується до умов соціуму, знайомиться з особливостями національної культури та формує національну свідомість.

Для того, щоб учні змогли досконало вивчити українську мову, потрібно чітко вибудувати її ієрархічну структуру. Рівень оволодіння школярами навчального матеріалу залежить від його змісту та логічної послідовності. Мета мовної освіти в середній школі полягає в підвищенні інтелектуального розвитку здобувачів. Саме на цьому етапі діти рік за роком засвоюють відомості з різних розділів мовознавства. Набуті знання сприяють активному та гармонійному розвитку їхніх навичок та умінь.

Видатний український мовознавець і педагог І. Ющук добре розумів важливість якісної мовної освіти в житті молодого покоління. Науковець розробив програми для 5 – 11 класів середньої загальноосвітньої школи, у яких висвітлив власне бачення ієрархічної будови курсу української мови. В основі лінгводидактичних поглядів ученого – психологічні особливості розвитку дитини, а ключову роль у авторській побудові курсу відіграє системність, чітка логічна послідовність і активізація мисленнєвої діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій (Огляд літератури). Звернення до наукової спадщини українських педагогів зумовлене потребою пошуку ефективних стратегій навчання молодого покоління. На ролі української мови в реалізації концепції національної освіти України, а також змісті й організації навчання української мови в школах нового типу акцентує дослідницьку увагу А. Вегеш. Науковиця наголошує на основних аспектах навчання української мови, висвітлює лінгвістичні й дидактичні основи навчання української мови, акцентує увагу на формуванні мовленнєвих умінь і навичок учнів [1].

Дослідниця Н. Голуб розглядає проблему функціональності знань і вмінь з української мови, функційної грамотності учнів, з'ясовує стан проблеми й пропонує один із способів її розв'язання. Учена переконана, що одним із принципів коригування змістового компонента програми з української мови для школи повинне бути врахування суспільних функцій мови [2].

У праці С. Караман і О. Караман висвітлено походження проблеми підручникотворення для профільної школи в контексті методичної спадщини А. Медушевського. Дослідники обґрунтували особливості змісту, структури, а також моделі навчання української мови учнів старшої ланки в підручниках А. Медушевського [3].

На важливості осмислення місця мовної освіти у відродженні духовності народу та формуванні національної свідомості громадян наголошував колектив авторів (М. Пентилюк, З. Бакум, О. Горошкіна та ін.) посібника «Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах: модульний курс» [4].

Значний науковий інтерес становить монографія С. Омельчука «Сучасна українська лінгводидактика: норми в термінології і мовна практика фахівців». У дослідженні висвітлено тенденції в розвитку української лінгводидактики початку ХХІ століття, а також проаналізовано лінгводидактичну термінологію з лексико-семантичного, стилістичного та граматичного поглядів [5].

Аналіз наукової літератури дозволив зробити висновок, що, незважаючи на активну наукову діяльність І. Ющука в царині мовознавства й педагогіки та наявність окремих досліджень про нього, дотепер немає наукової розвідки, в якій було б висвітлено погляди педагога на структуру шкільного курсу української мови. Біографія та просвітницька діяльність мовознавця стали предметом окремих досліджень Т. Бондар, Б. Крищука, Н. Кузьменко, С. Омельчука, І. Розман, О. Фенцик; М. Гуця, Д. Павличка, І. Пасемка, Ю. Руденка та О. Сливинського, проте поки не вивченими залишаються погляди І. Ющука на сутність ієрархічної побудови шкільного курсу української мови. Діяльність ученого в царині методики української мови з об'єктивних причин поки не була досліджена й висвітлена. Уважаємо, що це питання потребує ґрунтовного

аналізу. У своєму науковому дослідженні ми з'ясуємо сутність поглядів І. Ющука та окреслимо їхнє значення.

Постановка завдання. Отже, мета нашої статті – дослідити й висвітлити погляди І. Ющука на особливості побудови шкільного курсу української мови.

Мета нашої роботи передбачає реалізацію таких **цілей**:

1. зібрати й опрацювати наукову літературу, присвячену досліджуваній темі;
2. дослідити погляди мовознавця на сутність ієрархічної будови курсу української мови в школі;
3. проаналізувати програми для середньої загальноосвітньої школи для 5 – 11 класів, розроблені І. Ющуком;
4. охарактеризувати особливості вивчення української мови в межах кожного року навчання в закладі середньої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням здобутих наукових результатів (Результати дослідження).

Свого часу І. Ющук наголошував, що «рідна мова – найважливіший засіб не тільки спілкування, а й мислення, здобуття знань, саморозвитку й самовираження людини. Чим досконаліше людина володіє мовою рідного народу й рідної землі, тим краще вона засвоює готові знання, точніше мислить, повніше реалізує свій інтелектуальний потенціал, швидше налагоджує стосунки з іншими людьми» [6, с. 3]. Учений неодноразово підкреслював, що українська мова є тим державотворчим фактором, який згуртовує український соціум і сприяє його взаєморозумінню. Крізь призму вивчення рідної мови в особистості «формується національна свідомість, виробляються моральні та етичні засади співжиття» [6, с. 3].

Мовознавець виділив чотири найважливіші завдання курсу української мови в школі, а саме: повагу й любов до української мови, потребу в постійному духовному самозбагаченні через неї; розширення й удосконалення знань учнів із

зазначеної дисципліни; вільне користування всіма багатствами виражальних засобів української мови; вироблення міцних орфографічних і пунктуаційних навичок у школярів. Не менш важливими є націєцентричні й загальнопедагогічні завдань, а саме: виховання патріотизму, формування людської та національної гідності, залучення до духовних здобутків рідного краю, активізація розумової діяльності та прищеплення навичок самоосвіти [6].

На думку І. Ющука, ці завдання повинні забезпечити гармонійний інтелектуальний розвиток учнів. Успішна реалізація цих завдань полягає в трьох основних напрямках роботи педагога: збагачення словникового запасу учнів, активізація зв'язного мовлення та мислення.

Науковець був переконаний, що матеріал, який опановують діти, має розглядатися системно й послідовно. Системність – це те підґрунтя, на яке кожне нове знання буде органічно нашаровуватися й у разі потреби легко відтвориться. Системне вивчення української мови в цілому й певних розділів зокрема надасть учням можливість свідомо запам'ятовувати матеріал і раціонально послуговуватися ним. У статті «Логічна організація навчального матеріалу з рідної мови» І. Ющук наголошував, що «мовні засоби складаються з трьох основних компонентів: фонетики, лексики й граматики. Фонетика становить матеріальну оболонку мови... Лексика членує світ на окремі частини,... а граматика дає змову... показати реальні чи уявні зв'язки, які існують між речами та явищами, а також позначити найзагальніші властивості буття» [7, с. 206]. Ці компоненти педагог назвав «струнками логічними утвореннями і схемами, які тисячоліттями вироблялися в головах наших предків» [8, с. 2].

У Програмах для середньої загальноосвітньої школи науковець окреслив своє бачення ієрархічної побудови курсу української мови. Він підкреслив, що «програма визначає для кожного класу певну цілісну тему чи кілька таких тем як завершений цикл» [6, с. 5].

Пропедевтичний курс української мови в п'ятому класі мовознавець радив вивчати, ідучи від загального до найменших частин. У програмі він подав таку послідовність вивчення мовознавчих розділів: повторення вивченого в початкових класах (увагу зосереджено на частинах мови), загальні відомості з стилістики, синтаксису й пунктуації (текст – речення – словосполучення), лексика, будова слова, фонетика і правопис (звуки й букви, голосні звуки, приголосні звуки, іншомовні слова) [9, с. 237 – 239]. На думку вченого, «саме така ієрархічна організація виражальних засобів мови – від тексту до фонемі – і забезпечує економне й точне вираження змісту» [8, с. 3]. Окрім цього, І. Ющук відходить від традиційної схеми опрацювання в п'ятому класі матеріалу із синтаксису. Вивчення цього розділу мовознавець радить починати з тексту – найскладнішого й найочевиднішого мовного утворення; потім – опрацювати стилі мовлення; наступним етапом є вивчення речення (його видів за метою висловлювання та емоційним забарвленням). Потім треба розглянути головні члени речення, далі – поширені й непоширені речення. Наступний етап – опрацювання другорядних членів речення (у підручнику кожному з них І. Ющук відвів окремий параграф), групи підмета й групи присудка, тире між ними. Після вивчення відомостей про речення діти знайомляться із словосполученням, однорідними членами речення, узагальнювальними словами, звертаннями, прямою мовою та діалогом.

Погоджуємося з думкою С. Омельчука про те, що «такий підхід до пропедевтичного вивчення синтаксису – від цілого до часткового – суперечить традиційному, за якого словосполучення учні опрацьовують перед реченням» [10, с. 37]. Уважаємо, що, дотримуючись традиційного підходу, який передбачає вивчення української мови від частин до цілого, учитель-словесник зможе швидше навчити дітей відрізняти словосполучення від речення, пояснивши, що словосполучення є будівельним матеріалом для речення.

Вивчення української мови в шостому класі, на думку І. Ющука, повинно розпочинатися з повторення вивченого в п'ятому класі (розділи «Фонетика», «Будова слова», «Лексикологія»). У програмі мовознавець подав таку послідовність вивчення розділів мовознавства: лексикологія (лексика за походженням і вживанням; до цього ж розділу було додано матеріал про фразеологізми, прислів'я, приказки та крилаті вислови й особливості їхнього використання), словотвір (відомості про твірну основу й похідне слово, основні способи словотвору, чергування, злиття й випадання приголосних звуків; окрім цього, у контексті вивчення словотвору педагог радить опрацювати правопис складних слів, вживання дефіса в іншомовних словах і написання слів із *niv*. На лексикологію та словотвір у програмі виділено по 10 годин [6, с. 19 – 20].

Морфологія і правопис – це розділи мовознавства, на опрацювання яких у шостому класі відведено найбільшу кількість годин. Школярі поглиблено вивчають іменні частини мови та особливості правопису слів, що до них належать.

На вивчення іменника І. Ющук виділяв 36 годин [6, с. 20]. У статті «Вивчення відмін іменників» учений наголошував: «У зв'язному тексті іменники в різних відмінках становлять перестісно 40 відсотків усіх повнозначних слів. Це найуживаніша частина мови і разом із тим – одна з найскладніших» [11, с. 53]. Справді, окрім граматичних категорій роду, числа й відмінка, учні повинні навчитися розподіляти іменники за чотирма відмінами, а слова, що належать до I та II відміни, – за групами.

На вивчення прикметника – другої іменної частини мови – мовознавець виділяв 16 годин [6, с. 21]. Учні повинні засвоїти матеріал про розряди прикметників та їхні особливості, ступені порівняння, творення відносних прикметників, особливості вживання суфіксів *-ов-*, *-ев-*, *-єв-*, творення

присвійних прикметників, прикметники твердої і м'якої груп, особливості їхнього відмінювання та правопису.

На вивчення числівника І. Ющук виділяв 14 годин [6, с. 22]. У статті «Вивчення числівника в 6 класі» мовознавець слушно зауважив: «Вивчення числівника в школі повинно мати насамперед практичне спрямування: як без помилок писати їх, як правильно творити їхні форми, як пов'язувати з іншими словами в реченні» [12, с. 14].

Вивчаючи числівник, шестикласники повинні мати загальне уявлення про числівник як частину мови, знати його розряди (кількісні й порядкові) та поділ кількісних числівників на окремі групи (власне кількісні, збірні, дробові й неозначено-кількісні), розрізняти числівники за будовою (прості, складні, складені), знати особливості відмінювання окремих груп числівників, адже основною граматичною категорією цієї частини мови є саме відмінок. Крім цього, учні мають ознайомитися з особливостями узгодження числівників із іменниками, творенням і написанням числівників і відчислівникових складних слів.

Останнім у шостому класі учні вивчають займенник. У статті «Зауваження до вивчення займенників» І. Ющук наголошував: «Займенники – це досить своєрідна категорія слів, багато чим не подібна до інших частин мови. На відміну від іменників, прикметників, числівників, займенники позбавлені матеріального змісту, абстракція в них досягає найбільшого ступеня. Проте в контексті вони набувають цілком конкретного, чітко окресленого значення» [13, с. 62].

Вивчення української мови в сьомому класі, на думку І. Ющука, повинно розпочинатися з повторення матеріалу, вивченого в попередньому році. Більшу частину року семикласники вивчатимуть дієслово як самостійну частину мови та його п'ять форм. На вивчення кожної з них педагог відводив різну кількість годин: для інфінітива – 10 годин, для особової форми – 24 години, для

дієприкметника й безособової форми – 14 годин, для дієприслівника – 8 годин [6]. Упродовж вивчення дієслова учні повинні навчитися безпомилково знаходити дієслова в реченні, правильно утворювати та вживати часові й особові форми дієслова та доречно використовувати їх.

У статті «Вивчення дієслова та прислівника» учений наголошував на тому, що, ознайомлюючись із неозначеною формою дієслова (інфінітивом), «учні мають збагнути, що вона не вказує на час, особу, число, а лише називає дію. Щоб діти саме так зрозуміли її, неозначену форму слід зіставити із змінними формами дієслова» [14, с. 70].

Однією з досить непростих тем для семикласників є дієприкметник як форма дієслова. І. Ющук підкреслював, що учні, вивчаючи її, «мають набути, крім чисто граматичних, ще й ряд правописних, пунктуаційних і стилістичних знань та навчитися застосовувати їх на практиці» [15, с. 54]. Вивчаючи цю тему, школярі знайомляться з новими граматичними поняттями, а саме: дієприкметником, активними й пасивними дієприкметниками, дієприкметниковим зворотом. Під час вивчення цієї теми педагог радить спочатку повторити деякі відомості про дієслово (що воно означає, які є види дієслів, як їх визначаємо), потім – подати визначення дієприкметника, опісля – опрацювати практично його граматичні категорії. Мовознавець зазначав, що «важливе значення для піднесення пунктуаційної грамотності учнів має ознайомлення їх з дієприкметниковими зворотами та вживанням коми при них» [15, с. 58]. Роботу над цією темою, на думку педагога, теж варто розпочати з повторення, опісля – на прикладі речень із відокремленим і невідокремленим дієприкметниковим зворотом – пояснити, як правильно відокремлювати зворот у реченні.

Вивчаючи дієприслівник, учні ознайомлюються із його загальним значенням. Окрім цього, вивчають способи його творення, особливості

правопису й визначають його синтаксичну роль. Упродовж вивчення цієї теми семикласники знайомляться із дієприслівниковим зворотом та вживаннях коми при ньому.

Після опрацювання дієслова та його п'яти форм семикласники переходять до вивчення прислівника як частини мови. Вивчаючи прислівник, учні повинні «навчитися практично, користуючись питаннями, знаходити прислівники в реченні та засвоїти правопис деяких із них» [14, с. 78].

Після завершення вивчення самостійних частин мови семикласники переходять до опрацювання матеріалу, присвяченого службовим частинам мови (прийменнику, сполучнику, частці) та вигуків. Для загального ознайомлення із службовими частинами мови у програмі відведено одну годину. Для вивчення прийменника, його груп та особливостей правопису відведено 10 годин. Сполучник, його розряди, групи та правопис учні вивчають теж 10 годин. На вивчення частки у програмі виділено 12 годин [6].

Вивчення української мови у восьмому класі розпочинається з повторення матеріалу, вивченого впродовж попереднього навчального року. Восьмикласники повторюють відомості про іменні частини мови (творення й правопис відмінкових форм іменників, творення й вживання вищого ступеня порівняння прикметників й особливості відмінювання числівників), дієслово та його форми, службові частини мови. На повторення у програмі відведено 4 години [6].

У восьмому класі учні поглиблено вивчають синтаксис і пунктуацію простого й простого ускладненого речення.

Вивчення синтаксису розпочинається із детального опрацювання словосполучення. Відповідно до програми, на вивчення цієї теми відведено 5 годин. Учні вчаться відрізняти лексичні словосполучення від синтаксичних, розрізняти підрядні й сурядні словосполучення, окрім цього, вони знайомляться

із складними випадками керування. На переконання І. Ющука, зовсім нелогічно виділяти тільки підрядні непередикативні словосполучення, а існування предикативних і сурядних заперечувати. Педагог у підручнику «Українська мова. Підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів» наголошував: «Слова у словосполучення об'єднуються або як рівноправні (весна і літо), або як нерівноправні (рання весна). Відповідно до цього словосполучення бувають сурядні та підрядні» [16, с. 29]. У статті «Словосполучення» І. Ющук слушно підкреслив, що «у процесі побудови речень (у мовленні) виникають також сурядні поєднання слів... Вони так само, як і в будь-якому іншому словосполученні, прилаштовуються одне до одного насамперед за значенням. У сурядному словосполученні так само конкретизується значення окремих повнозначних слів... У сурядному словосполученні між його членами існує також граматичний зв'язок, який логічно б назвати взаємозалежністю або координацією... Тобто коли в сурядному словосполученні змінюємо форму одного з його членів, змінюється й форма другого» [17, с. 28 – 29]. Ми погоджуємося з думкою науковця та поділяємо її. Так, сурядний зв'язок між словами указує на те, що перед нами словосполучення, а не сполука слів, оскільки між словами є граматичний зв'язок (слова поєднані між собою сурядними (єднальними, протиставними або розділовими) сполучниками). Уважаємо за доцільне повернути в шкільний курс української мови вивчення сурядних словосполучень, бо, на наше переконання, це допоможе полегшити учням вивчення складносурядних і складнопідрядних речень у майбутньому.

Після опрацювання теми «Словосполучення» учні розпочинають вивчення речення як основної граматичної одиниці. Вони повторюють види речень за метою висловлювання, інтонацією, будовою, пригадують відомості про члени речення та сполучники. На повторення цих тем у програмі виділено п'ять годин.

Наступні десять уроків учні поглиблено вивчають граматичну основу речення. Вони ознайомлюються зі способами вираження простого й складеного підмета, простого й складеного (дієслівного та іменного) присудка.

Опрацьовуючи другорядні члени речення, восьмикласники вчаться розмежовувати речення на поширені й непоширені, розрізняти види додатків, означень і обставин, відрізняти повні речення від неповних, правильно розставляти розділові знаки в них.

Наступний розділ підручника присвячений особливостям побудови речень. Учні ознайомлюються з випадками вживання тире між підметом і присудком, прямим і непрямым порядком слів і алгоритмом синтаксичного розбору простого речення. На вивчення другорядних членів речення й особливостей побудови простих речень у програмі відведено 10 годин [6].

Після опрацювання вищезгаданих тем учні вивчають однорідні члени речення. На цю тему програмою виділено 10 годин. Школярі засвоюють вимоги до побудови речень із однорідними членами, вчаться правильно інтонувати їх. Окрім цього, восьмикласники вчаться відрізняти однорідні члени речення від неоднорідних, правильно розставляти розділові знаки в реченнях із узагальнювальним словом.

Наступною темою, яку вивчають учні восьмого класу, є внесення. У статті «Логічна структура синтаксису» І. Ющук зазначав: «Внесення – істотний допоміжний елемент речення. Звертання виконують комунікативну роль – установлюють зв'язок із співрозмовником. Переважно суб'єктивно-оцінну роль у передачі думки виконують вставні слова і речення. Вставлені конструкції містять принагідну додаткову інформацію – вони ніби речення в реченні... Слова-речення й вигуки виступають заміниками речень і скорочують тривалість реплік. Їхнє значення зрозуміле тільки в контексті» [18, с. 33]. Опрацьовуючи цю тему, восьмикласники вчаться відрізняти поширені звертання

від непоширених, вставні слова й речення від членів речення. Окрім цього, учні набувають нових пунктуаційних навичок, бо вивчають умови відокремлення внесень.

Наступні п'ятнадцять уроків присвячено вивченню відокремлених членів речення. Восьмикласники знайомляться з поняттям відокремлених членів та їхньою стилістичною роллю. Окрім цього, учні вчаться виокремлювати в реченні уточнювальні головні й другорядні члени. Вони підвищують рівень своєї пунктуаційної грамотності, набуваючи навичок правильно виділяти відокремлені члени в реченні.

Остання тема, яку вивчають у восьмому класі, – це чуже мовлення. Школярі повторюють відомості про пряму мову й діалог, їхнє інтонування, пунктуаційне оформлення чужого мовлення. Окрім цього, обговорюють правила заміни прямої мови на непряму, цитування й розділові знаки при цитатах. У програмі передбачено сім годин на вивчення цієї теми [6].

Курс української мови в дев'ятому класі зосереджено на вивченні відомостей про складне речення та його види. Для того, щоб учні склали загальне уявлення про складне речення та особливості його побудови, у програмі виділено дві години. Для вивчення кожного виду складного речення програмою передбачена різна кількість годин.

На вивчення складносурядного речення виділено вісім годин.[6] Опрацьовуючи навчальний матеріал, учні знайомляться із особливостями будови цього виду складного речення та засобами зв'язку його частин, аналізують смислові зв'язки між частинами складносурядного речення й обговорюють можливі розділові знаки в ньому.

Наступні чотирнадцять годин дев'ятикласники опрацьовують відомості про складнопідрядне речення. Учні аналізують його будову, вчаться виділяти головне й підрядне речення у складі цього виду складного речення. Окрім цього,

навчаються відрізнити сполучник від сполучного слова й шукати в реченні вказівне слово.

Подаючи відомості про види складнопідрядних речень, І. Юшук висвітлює дві класифікації. До першої належать складнопідрядні речення з підрядним підметовими й додатковими частинами, складнопідрядні речення з підрядними присудковими й означальними частинами. Ця класифікація співвідноситься із традиційним поділом складнопідрядних речень на з'ясувальні й означальні.

Характеризуючи види складнопідрядних речень із підрядними обставинними частинами, мовознавець, окрім підрядних наслідкових, виділяє підрядні супровідні речення. «Близькі за значенням до підрядних наслідкових підрядні супровідні речення. У них підрядне речення до головного приєднується займенником що в будь-якому відмінку, наприклад: На горизонті темніло голубе марево, від чого на прибережних барханах і комишах пропливали голубі тіні. На питання ці речення не відповідають», – зазначав педагог [19, с. 125].

Після ознайомлення з видами складнопідрядних речень учні опрацьовують складнопідрядні речення з кількома підрядними й розділові знаки в них. Наступні чотири години відведено для вивчення відомостей про складне речення із сурядністю й підрядністю. У підручнику зазначено, що «складнопідрядні речення можуть поєднуватися сурядним зв'язком з незалежними реченнями або між собою – таким чином виникають складні речення із сурядністю й підрядністю» [19, с. 137].

На вивчення безсполучникового складного речення у програмі виділено десять годин. Учні ознайомлюються з особливостями цього виду складних речень (наявність смислових зв'язків між частинами), вчать правильно їх інтонувати й відображати інтонацію на письмі за допомогою розділових знаків. Окрім цього, дев'ятикласники вчать виявляти синонімію складних безсполучникових та складносурядних і складнопідрядних речень.

Упродовж наступних шести уроків дев'ятикласники опрацьовують матеріал про складне речення з різними видами сполучникового й безсполучникового зв'язку. Вони вчаться визначати структуру таких складних синтаксичних конструкцій і правильно розставляти розділові знаки в них. Окрім цього, згідно з програмою й матеріалом підручника, автором яких є І. Ющук, учні в контексті вивчення цієї теми ознайомлюються з періодом – особливою синтаксичною конструкцією, яка побудована з гармонійно організованих частин, що створюють завершену одиницю мови.

Остання тема, яку опрацьовують учні дев'ятого класу, – це текст як одиниця мовлення. Дев'ятикласники пригадують, що таке текст і якими є його головні ознаки. Окрім цього, діти ознайомлюються з поняттям синтаксичної єдності та її структурою. І. Ющук наголошував, що «об'єднання речень у синтаксичні єдності посилює логічність і переконливість кожного речення зокрема й усього висловлювання загалом. Речення в синтаксичній єдності увиразнюють, доповнюють одне одне, дають змогу повніше й точніше передати думку» [18, с. 34]. У контексті вивчення цієї теми учні вчаться відрізняти синтаксичну єдність від абзацу. Науковець підкреслював, що «абзац не слід ототожнювати із синтаксичною єдністю. В абзаці може бути й дві або більше синтаксичних єдностей, і, навпаки, одна синтаксична єдність може охоплювати два або й три абзаци. І все-таки певна залежність між поділом тексту на абзаци і синтаксичними єдностями існує: чим точніше обидва поділи накладаються один на одного, тим гармонійніше звучить увесь текст» [18, с. 184].

Курс української мови в десятому класі зосереджений на закріпленні знань, набутих у попередніх класах. У програмі зазначено, що «учні повинні...повно й дохідливо викладати свої думки, правильно використовувати багаті виражальні засоби української мови; усунути прогалини в знаннях із правопису, поглибити знання пунктуації; удосконалити культуру мовлення» [6,

с. 38]. Десятикласники повторюють раніше вивчений матеріал із лексикології та фразеології, опісля – відомості з практичної риторики. Наступний етап – повторення вивченого з орфоепії. Учні пригадують відомості про звуки та особливості їхньої вимови, засоби милозвучності та наголос. Після систематизації знань із орфоепії десятикласники зосереджують увагу на орфографії. Вони повторюють усі раніше вивчені норми українського правопису. Наприкінці року учні повторюють відомості з морфології. Вони пригадують матеріал, присвячений іменникові (категорію роду, відміни іменника, поділ I та II відміни на групи й особливості відмінкових закінчень іменників I – IV відмін).

Вивчення української мови в десятому класі закінчується опрацюванням тем практичної риторики. Учні знайомляться з такими поняттями, як-от: *«пропонент», «опонент», «аудиторія», «дискусія», «полеміка», «диспут», «дебати»*. Відповідно до програми, на вивчення української мови в десятому класі відведено 34 години (1 година на тиждень) [6].

В одинадцятому класі учні продовжують процес закріплення набутих у попередніх класах умінь і навичок. Упродовж останнього року навчання в школі вони повинні *«усунути прогалини в знаннях із пунктуації й домогтися цілковитої пунктуаційної грамотності, удосконалити культуру мовлення»* [6, с. 41]. На початку року одинадцятикласники пригадують відомості з практичної риторики (особливості побудови промов, тропи та засоби синтаксичного увиразнення); опісля – повторюють вивчене з морфології (значення й особливості творення прикметників, розряди й відмінювання числівників, розряди займенників та особливості їхнього вживання, дієслово та його форми). Після систематизації знань із морфології учні розпочинають повторення синтаксису й пунктуації (пригадують особливості побудови словосполучень і речень, види зв'язку між словами в словосполученнях, класифікацію речень, особливості побудови простих, простих ускладнених і складних речень).

Висновки. Отже, І. Ющук розглядав рідну мову не тільки як найважливіший засіб спілкування, а і як засіб мислення, здобуття якісно нових знань і саморозвитку. Науковець був переконаний, що українська мова є державотворчим чинником, який скріплює суспільство та формує його національну свідомість.

Мовознавець виокремлював чотири центральні завдання шкільного курсу української мови: повагу й любов до неї, потребу в духовному збагаченні через вивчення мовних явищ, розширення й удосконалення знань школярів, використання виражальних засобів рідної мови. Значну увагу І. Ющук приділяв вихованню патріотизму, формуванню людської та національної гідності, залученню до духовних надбань рідного краю та формування стійких навичок самоосвіти. Успішну реалізацію цих завдань науковець убачав у трьох основних напрямках діяльності вчителя-словесника: збагачення словникового запасу школярів, активізацій зв'язного мовлення та мисленнєвої діяльності.

Детальний аналіз програм для середньої загальноосвітньої школи для 5 – 11 класів, підготованих І. Ющуком, дав змогу висвітлити погляди вченого на ієрархічну будову шкільного курсу української мови. Особливістю цих програм є те, що для кожного класу визначено тему чи їхню сукупність, що становить завершений цикл.

Цікавими є погляди мовознавця на пропедевтичний курс української мови, який суттєво відрізняється від традиційного підходу. На наше переконання, авторський підхід І. Ющука засвідчує його активну наукову позицію.

Будова шкільного курсу української мови за І. Ющуком – це синтез системного підходу й наступності, постійної активізації розумової діяльності школярів і прищеплення їм навичок самоосвіти та постійного самовдосконалення.

Список використаних джерел

1. Вегеш А. І. Методика викладання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах: методичний посібник для студентів 4–5 курсів філологічного факультету. Ужгород, 2022. 101 с.
2. Голуб Н. Б. Навчання української мови в сучасній загальноосвітній школі: функційний аспект. *Український Педагогічний журнал*. 2015. № 3. С. 88–101.
3. Караман С. О., Караман О. В. Проблема підручникотворення для профільної школи у науковому полі української лінгводидактики. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови. 2012. - № 9. С. 202-206.
4. Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах: модульний курс : Посібник для студентів пед. університетів та інститутів. Кол. авторів за ред. М. І. Пентиліук. К.: Ленвіт. 2011. 366 с.
5. Омельчук С. Сучасна українська лінгводидактика: норми в термінології і мовна практика фахівців: монографія. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія». 2019. 356 с.
6. Програми для середньої загальноосвітньої школи. Рідна мова: 5 – 11 класи /І. Ющук. К.: Перун. 1999. 45 с.
7. Ющук І. П. Мова – найбільший скарб. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан. 2020. 306 с.
8. Ющук І. П. Шлях до пізнання мови. *Дивослово*. 2005. № 10. С. 2 – 4.
9. Ющук І. П. Рідна мова: підручник для 5 кл. К.:Освіта. 1998. 239 с.
10. Омельчук С. Новаторство Івана Ющука в українській лінгводидактиці кінця ХХ – початку ХХІ сторіччя. *Дивослово*. 2018. № 10. С. 36 – 42.

- 11.Ющук І. П. Вивчення відмін іменника. *Українська мова і література в школі*. 1967. № 12. С. 53 – 64.
- 12.Ющук І. П. Вивчення числівника в 6 класі. *Дивослово*. 2005. № 1. С. 14 – 19.
- 13.Ющук І. П. Зауваження до вивчення займенників. *Українська мова і література в школі*. 1972. № 2. С. 62 – 66.
- 14.Кравчук Д. М., Ющук І. П. Вивчення дієслова та прислівника. *Українська мова і література в школі*. 1970. № 8. С. 69 – 79.
- 15.Ющук І. П. Опрацювання теми «Дієприкметник». *Українська мова і література в школі*. 1971. № 11. С. 54 – 63.
- 16.Ющук І. П. Українська мова : підручник для 8 кл. загальноосвіт. навч. закл. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан. 2016. 248 с.
- 17.Ющук І. П. Словосполучення. *Дивослово*. 2009. № 10. С. 26 – 30.
- 18.Ющук І. П. Логічна структура синтаксису. *Дивослово*. 2019. № 11. С. 30 – 34.
- 19.Ющук І. П. Українська мова: підручник для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан. 2017. 216 с.